

historiske Begivenheder en ny Sammenhæng, bestemt af andre Synspunkter end de, der i Johan III's Eftermæle for Broderen var tillagt den faldne Konge. Der er dog Grund til at nævne, at Bengt Hildebrand i Personhistorisk tidskrift XXXVI tager Afstand fra Anderssons Skildring af Kongens Sindssygdom og paa dette Punkt har faaet Støtte af Psykiatrikeren Professor V. Wigert; efter deres Opfattelse kan man ud fra Kongens egne Optegnelser fra Fængselstiden stille Diagnosen: tydelig arvelig kronisk Sindssygdom, medens Andersson lejlighedsvis taler om akut Sindssyge.

Arthur G. Hassø.

Hakon Swenne's Bog *Svenska adelns ekonomiska privilegier 1612—1651 med särskild hänsyn till Älvsborgs län* (Göteborg 1933) er et fortrinligt Bidrag til vort Nabolands sociale og økonomiske Historie i første Halvdel af 17. Aarhundrede. Forfatteren har sat sig som Opgave at klarlægge det reelle Indhold af Adelen's økonomiske Privilegier; han har dog begrænset Arbejdet saaledes, at hvad der i de adelige Privilegier angik Jagt og Fiskeri, Savværks- og Møllebrug, Handel o. l. er udeladt. Der gives en Undersøgelse af, hvad man ved Privilegiernes Udstedelse har ment med Ord som Sædegaard, Avlsgaard, Ladegaard, Raa- og Rørshem o. a.; i adskillige Tilfælde var Privilegiernes Bestemmelser meget uklare; i andre Tilfælde, hvor de i og for sig var tydelige nok, lykkedes det Adelen at faa lagt mere ind i dem, end berettiget var.

Swenne undersøger derefter, hvorledes Adelen's Privilegier har virket. De adelige Sædegaardes Antal var i stærk Stigning; i Älvsborgs Len mer end fordobledes det i Tiden 1612—1644; tillige blev Sædegaardenes Tilliggende større; i Tiden 1612—1651 steg det saaledes gennemsnitligt fra 1,3 til 1,6 Mandtal. Disse Tal viser tillige, hvor smaa Sædegaardene var; mange af dem havde et Tilliggende, der ikke var større end 1—2 Bøndergaardes, og laa ofte i Fællesskab med de øvrige Gaarde i Landsbyen. De Adelsmænd, der havde Sædegaarde i Älvsborgs Len, havde i ret stor Udstrækning haft Held til at samle deres Fæstegods omkring disse; men Arvedelinger bidrog ganske vist til atter at splitte Godset. Swenne mener iøvrigt ikke, at Adelen havde nogen større Interesse i en vidtdreven Godskoncentration; han ræsonnerer saaledes: hvis en Adelsmand havde alle sine Gaarde samlet i eet Landskab, risikerede han at faa sine Indkomster betydeligt reducerede, hver Gang Egnen rantes af Misvækst el. l. Laa Gaardene spredt over hele Landet, var Faren herfor mindre. Paa Grund af de daarlige Veje og Kornhandelens

ringe Udvikling var Adelsmandens Muligheder for at komme af med sit Korn betydeligt indskrænket; han var derfor mere interesseret i de Afgifter, Fæstebonderne ydede ham, og han saa gerne, at de blev afløst med Penge.

Swenne mener, at en Adelsmand ikke har kunnet faa mere ud af sin Fæster end Forskellen mellem, hvad Kronen oppebar af en Selvejer- eller Kronbonde paa den ene Side og af en af Adelsens Fæstebønder med en Gaard af tilsvarende Størrelse paa den anden Side. Jo flere Afgifter til Kronen, Adelsens Fæstebønder blev fritaget for, jo mere kunde Adelsmanden kræve. Det bliver derfor nødvendigt for Swenne at foretage en Gennemgang af Skattevæsenet, og denne udgør Bogens Hovedstykke. Afgift for Afgift gennemgaas: Landgilde, Tiende, Gæsteri, Hoveri, Baadsmanshold, Sagefald og de mange forskellige Slags Ekstrasummer o. a. Ved hver enkelt Afgift redegøres først for, hvorledes den ydedes af Selvejer- og Kronbønder, derefter for, hvorledes Adelsens Bønder ydede den. Det er ikke muligt her i Enkeltheder at referere disse Kapitler om Afgifterne; de danner en Haandbog; enhver der er interesseret i svensk Skattevæsen paa denne Tid maa atter og atter vende tilbage dertil.

Af stor Interesse er ogsaa de hertil knyttede Afsnit om Nedsættelser i Afgifternes Størrelse og om Møntforholdenes Indflydelse. Kronbønderne synes i Begyndelsen af Perioden i stor Udstrækning at have faaet Lettelser; Afgørelsen blev uden videre truffet af de lokale Myndigheder; op mod Midten af Aarhundredet forbeholdt Kammeret sig derimod selv at træffe Bestemmelse og Lettelserne blev mindre hyppige. Over for Selvejrebønderne var Kronens Politik betydeligt skarpere; kunde de ikke betale, blev deres Gaard dømt i Fald og tilfaldt Kronen. Adelsens Privilegier bestemte egentlig kun, at hvis nogen af deres Fæstebønder hærgedes af Ildsvaade, og Husbonden bevilgede nogle Aars Skattefrihed, skulde Kronen i ligesaa lang Tid give Afkald paa sine Afgifter. Forudsætningen var altid, at Adelsmanden selv skulde give Nedsættelse. Man har været tilbøjelig til at beskyldte Adelen for paa dette Punkt at have misbrugt sine Rettigheder. Swenne mener imidlertid ikke, at der har været meget om dette.

Ødegaardenes Antal var større paa Kron- end paa Adelsgodset. Forfatteren hævder, at den adelige Forvaltning har været Kronens overlegen; men han tilføjer dog, at den adelige Fæstebonde i Almindelighed ikke var tynget med Skatter og øvrige Besværinger i samme Grad som de øvrige Bønder og derfor ogsaa bedre kunde taale Uheld.

Montforholdene var til Tider i kaotisk Tilstand, næsten altid

var der Mangel paa god Mønt. Størst Skade gjorde Kobberudmøntningen; ved sin Fremkomst lettede Kobbermønten ganske vist Bøndernes Vareomsætning; men da Kronen foretog Nedsættelse af dens paalydende Værdi, kom det i vid Udstrækning til at gaa ud over Bønderne. Her synes dog Kronens Bønder at have klaret sig bedre end Adelen, idet Kronen i højere Grad end Adelen var tilbøjelig til at tage Kobbermønten til dens paalydende Værdi.

Efter Gennemgangen af de enkelte Afgifter følger en Sammenfatning af Forholdet mellem Adelen og dens Fæstebønder; dette Kapitel er nok det Stykke i Swenne's Bog, der har den største almene Interesse, idet der ogsaa her drages Paralleller med Kronbønderne. Fæstet var i Sverige sædvanligvis afsluttet paa 6 Aar; men paa Krongodset havde der udviklet sig den Sædvane, at Fæstebønderne kunde blive siddende paa Gaardene, saalænge de betalte deres Afgifter. Paa Adelsgodset var Bondens Stilling paa dette Punkt mere usikker; men den Konkurrence de adelige Godsejere havde at udstaa indbyrdes eller med Kronen om gode Landboer har bidraget til at gøre deres Fæstebønders Stilling alt i alt fordelagtigere end Kronens Fæstebønders. Swenne indrømmer dog, at Udviklingen gik i en for Bønderne ugunstig Retning. Da Antallet af større Godsbesiddelser øgedes, mindskedes den personlige Kontakt, og det kom til at spille en mindre Rolle, om enkelte Gaarde ved for høje Krav blev lagt øde. Den Luksus, der under Kristina vandt Indpas i Sverige, bevirkede, at Adelen Leveomkostninger øgedes — paa Bøndernes Bekostning.

Værket afsluttes med nogle Excurser, af hvilke den om Skatteopbørslen og den om Gæsteriet og Skydsningspligten fortjener at fremhæves.

Swenne's Bog er et overordentligt solidt Arbejde; det er be- lagt med et imponerende Antal Henvisninger, især til Herredsbøger, men ogsaa til adelige Godsregnskaber samt Kronens Regnskaber og Brevbøger.

Man kunde ønske, at Forfatteren i højere Grad havde betonet, hvad der var specielt älvsborgsk, hvad der var mere typisk svensk; men det ligger jo ganske vist i Bogens Titel, at et saadant Skel ikke har været ønsket. Der er ikke nogen stærk Tendens i Bogen, dog er Swenne ret venlig indstillet over for Adelen. Ved enkelte Punkter i Fremstillingen kan der utvivlsomt sættes Spørgsmaalstegn; det var saaledes næppe — som ovenfor refereret — Frygten for Misvækst, der hindrede Gennemførelsen af en svensk Godskoncentration, men dybereliggende økonomiske Faktorer, der spillede ind. Det vilde i denne Forbindelse være

interessant at vide noget om Forholdene i Sveriges mere centrale Egne; men nogen Behandling heraf foreligger endnu ikke.

Hovedindtrykket af Swenne's Bog maa dog ikke svækkes af disse Indvendinger; det er en værdifuld Bog, der kan læses med stort Udbytte af danske Historikere. Den viser ikke mindst, hvor store Forskelligheder, der var mellem danske og svenske Bonders Forhold og Levevilkaar.

C. Rise Hansen.

Et nyt stateligt Bind af *Lychnos* (for 1938) minder om den straalende Fremgang, som det »Lärdomshistoriska Samfundet« i Uppsala kan glæde sig ved (Medlemstallet er nu oppe paa 3130). Den nævnte Aargang fremtræder iøvrigt i væsentlig samme Skikkelse som de tidligere, maaske er dog Afhandlingerne til Belysning af Naturvidenskabens Historie i Overvægt. Blandt de humanistiske Bidrag træffes en Skildring af Niels Steno ved Prof. H. Hou-Jensen. Uden at give noget egentligt nyt tegner Forf. et smukt Billede af den store Naturforsker som den sandhedssøgende Aand, han var. Af de andre Artikler kan her nævnes anden Del af den højt fortjente O. Waldes indgaaende Behandling af den mærkelige Læge og Astrolog Johann Copp og en Afhandling af Folke Dahl »Nya bidrag till Hollands och Frankrikes äldsta tidningshistoria«, der ikke blot indeholder vigtige Meddelelser til Belysning af det specielle Emne, men ogsaa fremsætter værdifulde Betragtninger over Betydningen af Aviserne som historisk Kildemateriale. Mærkeligt er det dog, at Forf. blandt sine Forgængere i Behandlingen af Avishistorien — denne en af »de allra yngsta vetenskaperna« — ikke har fundet Anledning til at nævne P. M. Stolpe, der ved sit omfattende, fortrinlige Arbejde »Dagspressen i Danmark« har været langt forud for sin Tid. — Aarbogen slutter som sædvanligt med et fyldigt Afsnit Recensioner, der giver et godt Overblik over den Frodighed, som kendetegner den lærdomshistoriske Litteratur især i Udlandet. Den tidligere (10. R. IV, 204 f., 492) paaankede Mangel, at der i for ringe Grad blev taget Hensyn til dansk Litteratur, søger man nu stærkt at afhjælpe. Derimod vilde det være i høj Grad ønskeligt, om de følgende Bind af »Lychnos« kunde blive udstyret med Personregistre i hvert Fald for Afhandlingsstoffets Vedkommende.

Bjorn Kornerup.

Albert Bonniers Förlag 100 år 1837—1937. En krönika i bild er et Mindealbum i stort, stateligt Format, redigeret af Åke Bonnier og udgivet af det fornemme svenske Forlag ved dets